

Antropologinė lyrikos samprata

Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, 215 p., ISBN 9955-16-057-8

Lietuvių literatūrologijoje nauja knyga apie lyriką. Aprėpiant visą XX amžių studijoje siekiama atskleisti poezijos struktūrų kaitą. Tai nurodo knygos paantraštė. Tačiau pirmesnė intencija, nei atskleisti kaitą, yra lyrikos branduolio klausimas. Studijoje neužmirštama esencija, kuri yra kaitoma ir kuri yra kaitos sąlyga. Tokiu būdu knyga siekiasi lyrikos esmės, tuo išsiskirdama lietuvių literatūrologijos kontekste. *Išliekanti lyrika* sudėta iš skyrių apie atskirus autorius, kiekvienu atveju lyrikos esencijos, branduolio klausimas sprendžiamas jo reiškimosi terpėje. Lyrikos esmė lieka nesubendrinta, bet ir neapibendrinta, pasirodanti visų pirma kaip vidinis autorės rūpestis.

Knyga apie išliekančią lyriką sutelkta iš paskutiniais metais autorės rašytų straipsnių. Tačiau į ją patenka ne visi straipsniai, ir net ne visi išpopuliarėję. Nenuneigiama, kad į knygą dedami skirtingų XX a. kartų poetams skirti tekstai, nes norima apimti šimtmetį. Tačiau yra ir kitas atrankos kriterijus – tai tema, kuri rašant atskirus tekstus jau veikė kaip autorei rūpima. Tai pati lyrika, jos branduolys. Telkiant straipsnius į visumą, atpažįstamas šis klausimas, ir knyga pasirodo kaip literatūrologinės savivokos judesys.

Lyrika aptariama modernizmo kontekste. Autorė žiūri į modernizmą nuosaikiai, pristatydama jį kaip santykį su tradicija. Tradicijos keitimas nebūtinai drastiškas, nors būtent toks pirmiausia krenta į akis. Rita Tūtlytė suvokia modernizmą visų pirma kaip pakitusią jauseną. Modernizmo kontekste kaip vieną jo galimybių galbūt pirmą kartą lietuvių kritikoje aiškiai skiria fenomenologinę reformą, pasireiškusių ir literatūros kūriniais.

Bet kas yra lyrika?..

Knygos pratarinėje kalbama apie lyrikos egzistavimo ribas, keliamas jos išlikimo modernio ir postmoderno amžiuje klausimas. Pristatoma vokiečių literatūrologijos pozicija, anot kurios, lyrinis eilėraštis yra XVIII–XIX a. literatūros reiškiny. Lyrinis kalbėjimas tokiu atveju trunka apibrėžtą istorinį laikotarpį. XX a. pasirodantis lyrinis eilėraštis laikomas atkritimu į ikimodernas pozicijas. Knygos autorė laikosi kitos nuomonės, kurią formuluoja ir savo knygos pavadinimu *Išliekanti lyrika*. Lyriką ji iškelia ne kaip vieno kultūros laikotarpio reiškinį, bet kaip nenykstančią kalbėjimo strategiją, savitomis formomis gyvuojančią ir šiuolaikinės kultūroje. Tokią poziciją palaiko ispanų ir prancūzų poezijos tyrinėtojai. Nuosaikus požiūris į modernizmą leidžia nuosaikiai mąstyti apie lyriką.

Lyrika Tūtlytės knygoje nėra konceptualizuojama. Autorė vengia determinuojančio atsakymo (išvengė jo ir pristatant šią knygą Jurgio Baltrušaičio salėje). Lyriškumas, imanentinė autorės tema, lieka požemine, potekstine. Apie lyriką mąstoma pačiais lyrikos tekstais. Lyrikos klausimui nesiangažuojama, bet jis kliudomas vidine intencija. Vidinis čia reikiama ne vidaus ir išorės opoziciją, bet tiesiog patirtą, patyrimą (kuris gali būti iki galo nesuvoktas ir juo labiau nesuobjektintas) turimą. Išryškinti imanentinę lyrikos sampratą būtų viena iš recenzijos užduočių.

Tūtlytė ima skirtingus šimtmečio poetus nuo Kazio Puidos iki Daivos Čepauskaitės. Aptariamų autorių skirtumai nepalyginamai akivaizdesni nei jų bendrumas. Taip, visi rašo eilėraščius. Tačiau knygoje klausama apie lyrinį eilėraščių (ne kaip vieną smulkią atšaką, bet kaip generalinę eilėraščių, lyrikos rūšies reprezentanto, liniją) arba, kitaip sakant, apie lyrinio eilėraščių prigimtį. Būtent iš autorių visumos galima suvokti požiūrio specifiką, pastebėti kiekvienam poetui keliamo klausimo kartotę. Imi matyti, kad aptariant atskiro autoriaus formos dalykus, ieškoma dar *kažko*. Tai rasdama, eilėraščius vertina, nerasdama – kritikuoja. Formos dalykai yra labiau konstatuojami, o eilėraščių vertę lemia kažkas kitas.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į klausimo kėlimo būdą, patį aiškinimosi ir kartu dėstymo stilių. Paprastai visada yra tai, ką apie poetus mes jau žinome. Pavyzdžiui, Salomėja Nėris, Bernardas Brazdžionis – neoromantikai, arba Jonas Aistis – liūdesio poetas, arba Judita Vaičiūnaitė – miesto pasaulėjautos poetė ir t. t. Išankstinis žinojimas apie eilėraščius yra savotiškai nebylus, užkertantis. Jis slopina jutiminę estezinį (t. y. eilėraščių prigimtį atitinkantį) santykį. Nuolatinė Tūtlytės taktika – nesustoti, nepasitenkinti, bet beveik metodiškai klausti, kas slepiasi

už išankstinės tezės. Ieškant atsakymo remiamasi teksto ir interpretatorės esteti-
niu santykiu. Toks individualiai rastas tyrimo kelias yra žinomas kaip generalinės
tezės ar, kitaip sakant, išankstinio žinojimo suskliaudimas tam, kad galėtum pa-
matyti, esteziškai pajusti. Toks klausimo būdas veda į išgyvenamą situaciją.

Tūtlytę vedantį klausimą pavadinčiau asmens ieškojimu. Asmens kaip at-
skiros pasaulio patirties. Natūraliai atlikdama tai, kas fenomenologų vadinama
redukcija, ji priartėja prie asmenybinio lyrikos centro.

Būtent lyrika tebesirodantis asmenybiškumas leidžia teigti, kad lyrika išlie-
ka. Lyrikos sąlyga – ne žodžiai, ne puikūs sąskambiai, fonetika, ne metaforiškas
grožis, juolab ne jos naujumas. Nei talentingas išmokimas kitų balsų, nei virtuo-
ziškas žaidimas kalba neužtikrina lyrikos. Lyrika kyla iš asmens. Individualios
gyvenimo pajautos pasirodymas žodžiais užtikrina lyrikos buvimą. Tūtlytė Nė-
ries, Aiščio, Antano Miškinio eilėraščiuose randa tokį pat gyvą įkūnytą asmenį
kaip ir Čepauskaitės tekste. Ir kol yra galinčių gyvenimo pajautą įkalbinti, tol
išlieka lyrika. Autorės pozicija akivaizdžiai atsiskleidžia rašant apie 8-ojo de-
šimtmečio poetų kūrybą. Griežtokos kritikos priešastimi tampa subjekto kaip
individualios patirties stoka.

Asmenybiškumas visų pirma atskleidžiamas per kalbančiojo *aš* figūrą. Tūt-
lytė akcentuoja ją knygos pratarmėje. Motyvuodama jos svarbumą, teigia, kad
eilėraštis kinta per kalbančiojo transformacijas. Tokiu būdu kalbantysis suvokia-
mas kaip struktūruojantis tekstą. Autorė ima žiūrėti į poezijos procesą iš kalban-
čiojo vidaus. Ta pačia kryptimi mąstoma teigiant, kad poezijos kitimą užduoda
patirties kitimas. Poezija keliais lygmenimis siejama su asmeniu – nuo kurian-
čiojo asmens iki kalbėjimo figūros.

Vis dėlto konceptualizuodama savo poziciją, visų pirma pratarmėje, autorė
tarsi svyruoja tarp formalios subjekto figūros ir tarp kalbančiojo kaip kūrybinės
intencijos, kaip eilėraščių lemiančios patirties. Tad knygoje imanentiškai funkci-
onuojantį teiginį apie asmenį, kuriančią sąmonę, išgyvenimą kaip lyrikos bran-
duolį reikia specialiai rodyti. Ir visų pirma reikėtų kalbėti apie kitą sampratą nei
formaliai apibrėžtas lyrinis subjektas – apie lyriką apimantį asmenybiškumą.

Rašydama apie Brazdžionio poeziją Tūtlytė užčiuopia kitą asmeniškumo ga-
limybę. Asmeniškumą, kuris kyla ne iš poreikio poeto asmenybei atsiverti, ne iš
subjektyvumo demonstravimo, bet pasirodo kaip pagrindinė žmogaus laikysena.
Mano, aš – tai tiesiog autentiškos būties kategorijos: „būtis yra MANO būtis“
(p. 67). Asmeniškumas apima ne tik subjekto figūrą, bet ir jos situaciją ir kartu

visą tekstą. Kalbėdama apie Miškinio kūrybą, Tūtlytė ta pačia linkme peraiškina atvirumą. Atvirumas – ne savęs atvėrimas kitiems, ne savęs rodymas, bet atsivėrimas tam, kad pats galėtum kitus justi: „ne tiek kaip asmens atlapaširdiškumas, o kaip atvirumas sau, savo būčiai, patirčiai, lemčiai, gyvenimo tėkmės refleksijai“ (p. 57). Asmuo yra labiau pasaulis, labiau išorė nei vidujybė.

Skyriuje apie Puidą, dar itin ankstyvą modernizmo šauklį, rašiusį *a la* Mai-ronis ir *a la* Pranas Vaičaitis, Tūtlytė stebi individualų liūdesį, sunkiai besiskverbiantį pro patriotines klišes. Autorei svarbus asmenybiškumas, nors ir nepajėgiantis išlaikyti poetinės visumos. Svarstydamą Puidos individualumą, ji kalba apie *egotiką*. Ši sąvoka pasirodo tik šiame skyriuje, bet yra tikslinga, ji numato naują *ego* supratimą. Lietuviški *ego* šaknies vediniai visų pirma reiškia egoistiškumą – savimaną, savimylą. Tuo tarpu Tūtlytės tekste *ego* pasirodo kaip tas, kuris sugeba suvokti savo pojūtį, savo patirtį. Egotinis subjektas – tai ir fenomenologinės filosofijos sąvoka, parodanti asmens atogrąžą į savą sąmonę.

Tokį asmeniškumo supratimą autorė plečia aiškindama *daiktų eilėraščių*, visų pirma Reinerio Marios Rilkes. Daiktų eilėraščiai nėra beasmeniai, nes juose pasirodantys daiktai yra kalbančiojo patirti. Autorė dėmesinga XX a. poezijos kaitai, kai mažėja tiesiogiai reiškiamų jausmų, daugėja daiktų. Ji aiškina šį procesą kaip perėjimą nuo psichologinių prie fenomenologinių nuostatų. Sekdama šiuos procesus Tūtlytė užčiuopia asmens sampratos pokyčius: asmeniškumas pasirodo kaip asmens patiriamas pasaulis. Jis žymi ne uždarumą, o bet kurios gilios patirties sąlygą. Jutimas, suvokimas visados individualus, tačiau individualiu būdu pasirodo tai, kas bendra.

Asmenybinė lyrikos koncepcija knygoje labiausiai atsiskleidžia dalyje, skirtoje 4-ojo dešimtmečio poetams – Aisčiui, Nėriai, Brazdžioniui, Miškiniui. Jų kūryba yra neabejotinas knygos centras, stiprioji, ritmingoji dalis. Čia ne tik konsoliduojamas lyrikos suvokimas, bet ir reformuojamas lietuvių literatūros procesas. Prasiskverbiant pro neoromantines klišes, atidengiamos 4-ojo dešimtmečio kūrybinės intencijos ir modernistinės gyvenimo pajautos. Kiekvienu atskiru vadinamųjų neoromantikų atveju atskleidžiamas poezija pasirodantis gyvenimo pojūtis – galingas, išjudinantis, kalbantis. Gyvenimo pojūčio atodanga šioje knygos dalyje tampa motyvuota literatūrologinė strategija. Kertiniai kalbančiųjų gyvenimo patyrimai laikomi lyrikos suvokimo galimybėmis. Stiprus gyvenimo pojūtis 4-ojo dešimtmečio poezijoje duoda postūmį pačiam tyrimui. Atrodo, kad literatūrologė būtent per juos randa lyrikos suvokimo modelį.

Tūtlytės lyrikos supratimą sustiprina *gyvenimo filosofija*. Pastebėtina, kad ši XX a. pradžios filosofijos kryptis yra pačių 4-ojo dešimtmečio poetų kultūrinis kontekstas. Tad literatūrologinė prieiga sutampa su terpe, kurioje išauga to laiko poezija. *Gyvenimo filosofija*, leidžianti filosofijai kilti iš individualaus gyvenimo, keičia gyvenimo supratimą, pripažįsta jį prasmės plotme. Lyrika, kylanti iš gyvenimo, pasirodanti išgyvenimu, tokiame kontekste nėra antrarūšė. Gyvenimo filosofija motyvuoja intensyvesnes lyrikos ir asmeninės patirties sąsajas, nes gyvenimas, kaip rašė Dilthey'us, reiškiasi tik jį išgyvenant (p. 50).

Aisčiui, Nėriai, Brazdžioniui, Miškiniui eilės skleidžiasi iš gyvenimo konkretybės, iš asmeninės patirties. Potyris čia pirmesnis už svarstymus, spekuliacijas. Veidu atsigręžiamą į gyvenimą, jis vertinamas, jį bandoma suvokimu apimti. Šio dešimtmečio lyriką analogiškai gyvenimo filosofijos terminui galime vadinti gyvenimo poezija.

4-ojo dešimtmečio lyrika interpretuojama kaip akimirkų, kurioms gyvenimas atsiskleidžia, poezija. „Prasiskirs rugiuos kūkalis – / Man jo vieno bus gana“: (Aistis, „Paprastas gyvenimas“). Ryškiausiai šiuos poetus vienija tekančio laiko, nykstančios dabarties patirtis. Tekantis laikas suvokiamas kaip būvis. Pasaulis atsiveria juntant, kaip „viskas praeina, nyksta, yra trapu ir dužu – *kaip Venecijos stiklai...*“ (p. 41). Tūtlytė interpretuoja Nėries lyrikos „kristalinio skaidrumo branduolį“ (eilėraščius „Jaunystė“, „Žvaigždė – jaunystė“, „Kaip žydėjimas vyšnios“, „Diemedžiu žydėsiu“, „Alyvos“) kaip laikiškumo eilėraščius, kaip „esminę gyvenimo – kaip tėkmės – pajautą“: „Ši neatšaukiama kaita išgyvenama [...] kaip autentiško gyvenimo takas“ (p. 53).

Knygoje randamos Aisčiui atsiveriančio pasaulio situacijos. Giedras liūdesys atskleidžiamas kaip spontaniško pasaulio pasireiškimo terpė. Aisčio atveju einama išskirtinai toli, iki vaikystės, pastebint du jutiminius jo metaforikos šaltinius – motinos matytą vandenį ir ugnį tėvo kalvėje. Kalvio žaizdras kartojasi raudonų saulėleidžių, žaizdos vaizdiniais.

Skverbiantis per romantines klišes ir katalikiškos kultūros ženklus, gyvenimo jausmas įtikinamai parodomas Brazdžionio poezijoje. Sustojama ties skambiausiais, metaforiškiausiais eilėraščiais. Jų metaforos „tarsi beprasmės“, bet būtent jomis, anot autorės, reiškiasi egzistencijos rūpestis. Kuo labiau pasaulis priartinamas, tuo labiau juntamas jo paslėptumas. Kuo aštriau gyvenimas juntamas kaip praeinantis, tuo labiau jis atrodo „gyvas ir spalvingas“ (p. 71).

Gyvenimo jausmo įvairiapusiškumas atsiskleidžia kalbant apie Miškinio kūrybą. Čia gyvenimas juntamas visuomeninėje terpėje, prasimuša miesto ir miesčioniškumo šurmulyje. Tūtlytė atskleidžia socialiai angažuoto, ironiško ir kartu susigraudinusio kalbančiojo socialinę rūpestį, kuris, kaip tiksliai knygoje parodoma, turi ir horizontalę, ir vertikalę.

„Gyvenimas yra daugiau negu gyvenimas“ – ši idėja Tūtlytės knygoje iškeliamą kaip viena svarbiausių *gyvenimo filosofijoje*. Nėries, Brazdžionio, Aisčio, Miškinio lyrika ja tiesiog alsuoja. Jie ir patys kuria nebaimės gyventi ir patirti filosofiją. Jų kūryba betarpiškai matoma Vakarų kultūros kontekste.

Vėlesnę poetų kartą – Alfonso Nykos-Niliūno, Vytauto Mačernio, Henriko Radausko – Tūtlytė atskleidžia kaip norinčią gyvenimo, bet siekiančią jo per filosofijos knygas, per jau sukauptą meno patirtį. Toks bandymas pažinti gyvenimą yra lyg tarpininkaujamas kultūros. Todėl kalbant apie šiuos autorius knygoje labiau aiškinamos įtakos, įsigėrę ne tik į tekstus, bet ir į pačius gyvenimo pojūčius, ne tik juos atveriančios, bet ir komplikuojančios (pavyzdžiui, Nykos-Niliūno atveju).

Norint ryškinti generalinę knygos liniją būtina sustoti ties keliais XX a. antros pusės portretais. Pirmiausia ties Vaičiūnaitės. Tūtlytė skverbiasi pro miesto poetės klišę, peraiškindama Vaičiūnaitės miestą „kaip supantį orą“. Iš miesto buities detalių kritikė bando atpažinti kalbėjimo situaciją ir pačią kalbančiąją, kurios matymo, mąstymo, prisiminimo lauke tos detalės yra veiksnios. Tik sugriebiama situacija leidžia parodyti, kaip išorinės detalės yra pritvinkusios vidinių būsenų, kaip asmuo tiesiog surikiuoja, sutelkia daiktus. Asmenybinis lyrikos centras itin raiškiai atidengiamas interpretuojant eilėraščių „Vėl kirpyklos kvadratiniam veidrody“:

Knygoje dažnai sprendžiamas santykio tarp daiktų ir asmens, tarp asmens būsenos ir situacijos, galų gale tarp buities ir būties klausimas. Nepaisant konceptualios daiktų poezijos, kaip patirtinės ir asmenybinės, interpretacijos, kai daiktai nėra suvokiami kaip atskiri nuo asmens, bet priešingai – kaip kalbantys apie jo patirtį, jį nurodantys, taigi nepaisant to, asmens ir jo aplinkos santykį Tūtlytė dažnai išsako per vidaus ir išorės opoziciją, kaip priešingus pradus. Tai kartojasi ir Vaičiūnaitės analizėse. Daiktai pridengia emociją (teigiama rašant apie Vaičiūnaitę), o gal emocija pasirodo daiktais, nuvilnija jų paviršiais. Buitis nėra poetiška, – rašo Tūtlytė lyg netikėdama, kad menkiausioje išorybėje, paviršiuose gali reikštis gelmė (p. 163). Tačiau rasdama eilėraščiuose kitą pozici-

ją, jais pasitikėdama, imasi atsargiai aiškintis. Kartais autorė atlieka savo pačios mąstymo korekciją. Antai rašydama apie Vaičiūtės eilėrašį, pirmiausia teigia, kad kirpyklos veidrodžio scena išsakomi daug didesni dalykai už ją pačią. Taip sakydama implikuoja mažesnių ir didesnių, fizinių ir metafizinių dalykų perskyrą. Ir korekcija: „Tačiau būdami J. Vaičiūnaitės pasaulėjautos lauke ir akcentuodami jos meninio pasaulio konstravimo dėsnius turėtume suformuluoti kitaip: kiekviena buities akimirka svarbi visada, nes ji visada įvairiais ryšiais susijusi su visu žmogaus gyvenimu“. Autorė leidžiasi poezijos mokoma, o tai yra esminis literatūros ir literatūrologijos santykis (!).

Estetinė kritika galima vadinti skyrių apie Antano A. Jonyno poezijos rinkinį *Krioklys po ledu*. Vėl susitelkiama į patirtis, kurios yra poetinio pasaulio centras – visa apimantis meilės jausmas, pabudimas iš miego, saugomas mylimosios miegas...

...bet sustokime. Aš vis bandau nurodyti lyriką centruojančio asmenybiškumo pavyzdžius, vadinu Tūtlytės užčiuoptus motyvus, toposus, tačiau darosi visiškai aišku, kad lyrikos egotika – tai ne temos, ne centriniai motyvai, bet tam tikra metodologinė stilistika. Asmenybiškumas parodomas, formuluojant klausimus iš patiriančio asmens pozicijų, atskleidžiant poezijos motyvus kaip patirties judesius. Tuose skyriuose, dėl kurių ėmiausi rašyti, yra tiesiog aiškiai žymimas kelias, kuris skaitantįjį veda kalbančiojo patyrimo vingiais. Jonyno poezijos atveju – pro pabudimus, prisilietimo stebuklus, sergimą kito žmogaus miegą veda jutiminiu kalbančiojo keliu. O įvardyti motyvai, kad ir tokie svarbūs kaip gyvenimo laikiškumas, yra tik kelio ženklai tiems, kurie norės juo eiti.

Ambivalentiškas pasaulio jautimas Čepauskaitės rinkinyje *Nereikia tikriausiai būtina* – Tūtlytės atidengiama rinkinio šerdis, pojūtis, būseną, kuri struktūruoja poezijos turinį ir stilių. Vaizdu atsiskleidžia buitiškoji, liūdnoji gyvenimo pusė, o poezijos visuma veikia meile gyvasčiai ir pasirodo gebėjimu šviesiai mąstyti. Pasaulio jautimas visada asmeninis. Jis tarsi kamerinis, rašo Tūtlytė, bet ne kamerinės reikšmės.

Iš to, kaip studijos autorė aprašo lyriką nuo vadinamų neoromantikų iki Čepauskaitės, formuojasi nuojauta, kad lyrika, lyrinė sąmonė slaptu, bet esmingu ryšiu susijusi su meile gyvenimui. Tokia terpė – sakymas gyvenimui „taip“, gyvenimo svaigulys, stiprinamas tėkmės, laikiškumo pojūčio – inicijuoja lyrinį kalbėjimą arba ir pats lyrinis kalbėjimas stimuliuoja meilės būseną. Meilę visų pirma kaip atsivėrimą ir atvirumą kitam. Tai dar kartą leidžia teigti,

kad lyrinis kalbėjimas kyla iš tam tikros sąmonės būsenos, tam tikro asmens ir pasaulio santykio. Lyrika ima skleistis kaip gebėjimas justu gyvenimą ir kartu kaip gyvenimo meilė.

„Dvasios gyvenimas ir yra tikroji lyrikos žemė“ (p. 185). Atrodo, kad tai konkrečiausias studijoje esantis lyrikos apibrėžimas. Dvasios gyvenimu čia pavadinamas gyvenimas mylint ar gyvenimas meilės prisiminimu. Tai, ką vadinom asmenybiškumu, egotika ar dvasios gyvenimu, yra individualus įgilėjęs matymas, gyvenimo pojūtis ir kartu dėmesingas susirūpinimas juo.

Akivaizdu, kad pristatant tokią literatūrologinę poziciją visų pirma atsi-
gręžiama į autorius, kurių poezija skleidžiasi kameriniame kasdienybės pasau-
lyje. Lyrika kartais pasirodo kaip nuoroda į dienoraščio žanrą (p. 185). Ar tai
pozicijos siaurumas? Veikiau tai kyla iš XX a. kultūros ypatumų, kai dvasinės
erdvės ribos nebe kosmosas, nebe visata ir net nebe jūra, o visų pirma jutimams
pralaidi artuma.

Ar knygoje nuosekliai atskleidžiama asmenybiškai centruotos lyrikos sam-
prata keista? Jei prisiminsime tris literatūros rūšis – lyriką, epą ir dramą, tai
būtent lyrika atskleidžia individualią gyvenimo patirtį. Ji neturi kitų paskatų
be paties asmens. Dabartinėje lyrikos teorijoje ontologinė asmens, subjekto,
aš sąmonės kategorija neužima pagrindinės vietos. Subjekto figūra dažniausiai
redukuojama arba formalizuojama. Dėmesį asmeniui išlaiko fenomenologinė
literatūrologijos kryptis, susitelkdama į lyriką kaip į aš balsą, lyrinio kodu lai-
kydama aš sąmonės pulsavimą¹. Tai leidžia suvokti lyriką kaip tam tikrą asmens
reiškimosi būdą, tam tikrą sąmonės modusą. Viktorija Daujotytė motyvuotai
kalba apie lyrikos atliekamą savo gyvenimo refleksiją ir lyrinę percepciją, taip at-
skleisdama lyriškumą kaip tam tikrą patirties būdą – „nesuinteresuotą stebėjimą,
(įsi)žiūrėjimą, kontempliaciją, vienu metu prasidedančią iš dviejų pusių – iš bū-
senos ir iš objekto“². Lyrikos kūriniai atskleidžia tokį suvokimo būdą, veikiantį
kaip „humanistikos podirvis“. Ir būtent toks „poetinis mąstymas“ yra genetiškai
artimas fenomenologijos ugdomam žiūrėjimui³. Suvokdami lyriką kaip kalban-

1 Viktorija Daujotytė, *Mažoji lyrikos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institu-
tas, 2005, p. 18, 78.

2 *Ibid.*, p. 28.

3 Plg., Maurice'o Natansono išplėtotą fenomenologijos kaip *poetinės filosofijos esmės* aiškini-
mą. Maurice Natanson, *The Erotic Bird: Phenomenology in Literature*, Princeton: Princeton
University Press, 1998.

čiojo asmens reiškimaši, leidžiame lyrikai dalyvauti filosofinės antropologijos problemų lauke. Tokį galutinį lyrikos tyrimų tikslą knygoje *Svarbiausios poetikos sąvokos* formulavo Emilis Staigeris, Ritos Tūtlytės aprašytos fenomenologinės lietuvių literatūrologijos pakraipos mokytojas⁴.

„...kiek poetas gyvena savo kūrinyje...“

Kelti kalbančio asmens klausimą XX a. literatūrologijoje rizikinga. Autorius nelaikomas tapačiu rašomam tekstui, o subjektas – tam, ką jis sako. Kalba atskiriama nuo asmens, taip išvengiama paklydimo rizikos. Lyrinis subjektas suprantamas kaip dirbtinis. Ir hermeneutika tampa įtaria, imdama metodiškai abejoti kalbančiojo betarpiškumu. Tūtlytės knygoje vis dėlto ieškoma asmens kaip lyrikos šerdies. Asmens kaip gyvenimo pojūčio ieškoma kūrinuose, tekstuose (gal tik išskirtiniu Aisčio atveju specialiai žiūrima biografijos, ir tai – remiantis dienoraščiais). Autorius ir subjektas nesutapatinami, bet ir neatskiriami. Aiškiai numanoma, kad pavykęs eilėraštis yra poeto patirties laukas.

Asmens sampratai svarbūs du knygoje nuolat aptariami reiškiniai. Pirmąjį galima pavadinti kito balsu – tai intertekstualumas plačiausia reikšme, ir perimtas stilius, ir paveldėtos klišės, ir kultūros citatos. Antrąjį galima įvardyti *kito* arba tiesiog kitu kūnu – tai kaukės ir vaidmenys, kuriais kalbantysis prisidengia arba kurie atstoja kalbantįjį. Šie du teksto reiškiniai nuolat figūruoja autorės dėmesio lauke, pagrįsdami prisiimtą asmens (o kartu ir viso teksto) klausymosi strategiją. Interpretuojant būtent šiuos reiškinis studijoje atsižvelgiama į subjekto mirties tezę, dalyvaujama literatūros teorijų poliloge.

Tūtlytė demonstruoja subtilias galimybes rašyti apie įtakas, mokyklas, intertekstualumą. Akivaizdu, kad ji girdi ir atpažįsta besiliejančius balsus, kartais atrodo, kad tie balsai ją traukia sekti intertekstualumo gijomis. Autorei įdomu, kas ir į ką reaguoja, kam atsako. Ji fiksuoja perimtus įvaizdžius, motyvus, stilistines priemones. Rašymas, anot jos (jau komentuojančios savo knygą), „visada yra savotiškas aidas, tąsa, atsakymas“⁵. Intertekstualumas galėtų būti literatūrologės

4 Rita Tūtlytė, „Neeksponuojama tradicija šeštojo–dešimtojo dešimtmečio literatūros moksle“, *Literatūra*, 39–42 (1), 2000.

5 „Lyrika – tai gyvenimo jausmas“: Kalbasi literatūrologės Giedrė Šmitienė ir Rita Tūtlytė, *Gimtasis žodis*, 2005, Nr. 6, p. 27.

sritis, tačiau netampa pagrindine knygos intencija. Tiesa, yra skyrių, kuriuose intertekstualumu pasitenkinama, ypač kai kalbama apie kelis poetus iš karto (pvz., apie Gintarą Patacką, Kornelijų Platelį, Antaną Gailių etc.) arba apie tuos, kurių kultūrinis klodas itin tankus (pvz., Alfonsą Nyką-Niliūną). Nenoriu pasakyti, kad šiais atvejais yra mažai, bet noriu pasakyti, kiek daug yra kitais atvejais.

Apie studijos strategiją spręstina visų pirma iš stipriosios „neoromantikų“ dalies (dėl jos sutaria ir recenzentai, ir knygos autorė). Būtent ji atspindi realizuotą autorės koncepciją. Taigi šioje dalyje tarp pasikartojančių balsų ieškoma išgyvenančio balso. Jis sankcionuoja poeziją. Balsas, sugebantis suskambėti, pasigirsti, tarsi laiduoja formą. Individualus balsas įgalina teksto prasmingumą ir motyvuoja kitų balsų pasirodymą.

Kai intertekstiniai ryšiai atskleidžiami išryškinus individualų balsą, jie atskleidžia tapatybės ar artumo lauką. Kai individualus balsas neatskleidžiamas, tik vardijami tie, kurių įtakas pastarasis patyrė, jautiesi lyg žiūrėdamas į rėmus be paveiklo. Taip ir lieki nesupratęs, kas yra tas, kuriam visa tai patiko ir kuris visa tai kartojė.

Tūtlytė junta ir fiksuoja įtampą tarp to, kas perskaityta, ir to, kas išgyventa. Jai rūpi skirtumas tarp matyto saulėlydžio ir skaityto saulėlydžio. Galėtume teigti, kad perskaitymas ir išgyvenimas gali sutapti, ypač estetikos atveju, tačiau knygoje ryški kita pozicija. Ją palaikytų specifinis autorės dėmesys: ji seka, kokias veikimo galimybes turi skaitymo išgyvenimas ir gyvenimo išgyvenimas kūrimo procese. Rašo: individualus potyris yra *daugiau sakantis* (išskirta – GŠ) (p. 186).

Subtiliai išskirdama Martino Heideggerio balsą, Mačernio sintaksėje, primityvioje lyg užsienio kalbos mokymo vadovėliuose, kontempliuojančioje buvimą „yra“, parodo poetą kaip ieškančį, kaip einantį prie patirties ilgu knygų keliu. Egzistenciškai motyvuota vertybinė skirtis. Individualus potyris vertingesnis, daugiau sakantis nei prisiskaityta išmintis. Tais atvejais, kai knygų, kultūros laukas permąstomas ieškant sau atsakymų, kalbama apie jo permąstymą, inkorporaciją į save, knygos problemomis galima užsikrėsti ir net rimtai susirgti (pavyzdžiu galėtų būti Nykos-Niliūno santykis su vokiečių romantizmu).

Intertekstuali literatūrinis siužetu sava meilė tik „pridengiama“ (rašant apie Aistį), bet ne įgilinama. Kito patirtis visada lieka svetima. Tūtlytės pozicijai yra esminga įtampa ne tik tarp natūros ir kultūros, bet ir tarp savo žodžio ir savos patirties, tarp to, ką nori sakyti, ir to, ką pasakai. Tarp grynos savasties ir supančio pasaulio autorė junta ribą – sava/skolinta. Neabejotina, kad sutapimo

galimybė studijos autorei žinoma. Žodis gali tapti kūnu (rašo, kad Aisčiui tai dažniau nei kitiems teko patirti), bet tai nėra net ir poezijos kasdienybė.

Intertekstas pats savaime nėra lyrika. Intertekstualumas lieka balso skoliniu, o vien skolindamas netapsi turtingu. Tiesa, asmens balsas studijoje neaprašomas dviem atvejais, kai, anot autorės, jo nėra (tada ir eilėraščio nėra) arba kai jis intuityviai užčiuopiamas, bet netematizuojamas. Balsą nujauti ir jį atskleisti yra du skirtingi lygmenys, kuriuose išsidėlioja Tūtlytės knygos skyriai.

Tūtlytė į balsų girdėjimą, frazių kartojimąsi žiūri kitaip nei Daujotytė, kuriai šis kultūros reiškinys taip pat artimas. Frazės Daujotytei kartojasi tarsi pačios, jos ištariamoms kaip būsenų atitikmenys. Kalbėdama apie kartojimąsi, Daujotytė kalba apie fenomeną, kuris kartojimais pasirodo, ryškėja, kartu ir apie kalbančiųjų patirties bendrumą. Tūtlytė žiūri empiriškiau, ji pabrėžia tiesioginį autorių sąlytį – skaito ir perima. Rilke „pasiūlo“ vaizdinį ir lietuvių autoriai „susiliečia su rilkišku vaizdinių sluoksniu“ (taip lietuvių lyrikoje pasirodo, pavyzdžiui, kritimo žemyn ar nokimo metaforos). Tačiau pastebėtina, kad tokiu būdu Tūtlytė atskleidžia skaitymo tikrovę, parodo, kaip glaudžiai skaitymas susieja autorius. Būtent skaitymas, anot literatūrologės, yra tekstų pralaidumo sąlyga. Skolinius ji įvardija griežtai, net ir tada, kai kalbama apie tokius kasdienes dalykus kaip „erkė, žibutė, smeigtukas...“. Autorė numano, kad daiktui patekti į poeziją, tapti poetine kalba yra daug sunkiau, nei jau esamiems poezijos žodžiams cirkuliuoti tarp tekstų.

Pradedant kalbėti apie kaukes ir vaidmenis, svarbu paaiškinti, kad tai nėra studijos tema, tai – autorės pasirinktas asmens aprašymo būdas, jo reikšimosi ir klausyimosi strategija. Šis būdas labiausiai plėtojamas aiškinant Nėries, Aisčio, Miškinio, Radausko tekstus. Kaukės ir vaidmenys atskleidžiami kaip gilesnis, intensyviau su pačiu kalbančiuoju susijęs reiškinys nei kito balsas. Kauke dengiamas savas veidas, vaidmuo atliekamas savu kūnu. Po kauke slepiamasi, bet kartu kaukė yra tiesiog rodymosi būdas. Vaidmenys ar kaukės analizuojamoje poezijoje pasitelkiamos kaip dalinė tapatybė. Nėries poezijos atveju kalbančioji atskleidžiama kaip esanti visais vaidmenimis, nors tuo pat metu nė su vienu jų nesutampanti galutinai. Kaukių dėvėjimas poezijoje Tūtlytės atskleidžiamas ir kaip savęs suvokimo procesas, ir kaip galimybė pasirodyti kitiems.

Miškinio atveju kalbama apie biografines socialines kaukes (inteligento, piliečio, poeto, sodiečio). Poeto biografija čia interpretuojama kaip lyrinio subjekto kaukė. Tokiu būdu išsaugomas autoriaus ir kalbančiojo ryšys bei išvengiama determinuojančio santykio. Šia autorės taktika subtiliai atsisakoma įtarinėti

autorių apsimetinėjant. Keičiamas, komplikuojamas pats asmens supratimas. Kalbantysis rodosi pats nežinantis, kas jis yra. Išvengdama įtarinėjimo, Tūtlytė aprašo kaukes kaip egzistenciškai motyvuotą terpę. Į kaukes autorė žiūri visiškai rimtai, tačiau su jomis nesutapatina kalbančiojo, apie jį sprendama labiau iš kaukės pasirinkimo intencijos.

Kaukės motyvas specifiškai atsiskleidžia Aisčio poezijoje. Kaukė čia – gryna literatūros teorijos problema, ji dalyvauja aiškinant rašymo problemiką. Kalbantysis stebi žodžio gyvenimą, o kartu ir savęs paties tapimą lyriniu subjektu. Tūtlytė atseka, kaip kalbantis subjektas, kuris lyg ir akimirkai sutapo su autoriumi, skyla ir atsiranda tarsi antras subjektas, lyg ir savęs paties refleksija. Reflektuojantis kalbantysis įvardija betarpiškai pasirodžiusį subjektą savo kauke. Tokia kaukė imanentiška pačiam kalbėjimo procesui. Tad kalbantysis, kaip pastebi autorė, ir pats kartais neskiria, kur baigiasi jo veidas ir kur prasideda kaukė.

Kaukės dėvėjimo reiškinyms atveria naujas galimybes Radausko interpretacijai. Trafaretu jau yra tapęs teiginys, kad Radauskas nefenomenologiškas (tai skatina ir griežta Nykos-Niliūno pozicija šiuo klausimu), ir todėl jam netinkama patirtinė prieiga. Tūtlytė imasi kalbėti apie Radauską lyg ir pažadėdama atskleisti kalbantįjį. Kaukės, atrodytų, ir yra galimybė, kuria realizuotąsi nuojauta, kad Radausko lyrikoje yra išgyvenantis asmuo. Tačiau pristačius šį poetą kaip alchemiką, asmenybinę ašį, jo poezijos kaip lyrikos atodangą autorė palieka pažadu ateičiai. Nepaisant to, svarbus atrodo pats suabejojimas teiginiu, kad Radauskui patirtinė prieiga netinka. (Taip siaurinama patirties samprata lyg ir numato asmens be patirties galimybę. Patirties galima nesuvokti, bet argi galima jos neturėti?)

Kaukės ir vaidmenys, dekoracijos ir butaforija, skolinti vaizdiniai, motyvai, figūros Tūtlytės studijoje suprantami kaip *tarpas* tarp gyvenimo ir teksto arba tarp poeto ir eilėraščio. Šis tarpas veikia ir kaip skiriantis, ir kaip tarpininkaujantis, siejantis. Nekonceptualizuota, bet brandi pozicija, teikianti orientyrus fenomenologinėms literatūros studijoms.

Asmuo Tūtlytės knygoje yra virpanti substancija. Asmenybiškumas efemeriškos, nesulaikomos prigimties, bet visada esantis. Pats sau nepažinus, išnyrantis, išryškėjantis ir vėl silpstantis. Pagaunantis žodžius sau išreikšti, sutampantis su jais ir vėl iš jų išslystantis. Kaukės ir vaidmenys autorės egzistenciškai motyvuoti kaip dalinė tapatybė, kaip buvimas *kitu*, kitokiu, kaip keitimasis, kuris visų pirma patiriamas kalbant. Visa tai atskleidžia modernaus asmens sampratą, ne statiško, bet nuolat kintančio.

Literatūrologinė Ritos Tūtlytės knygos *Išliekanti lyrika* strategija – tai būdas ieškoti asmens, kuris tapatinamas ne tiek su tekste figūruojančiu subjektu, kiek su teksto visuma. Jis pasirodo visu teksto pasaulyje kaip patirtu, eilėraščio daiktai kaip pamatytais ar paliestais. Kultūra, visų pirma kiti eilėraščiai, kitos knygos, intensyviai veikia kiekvieną rašomą tekstą. Kultūra gali save kartoti. Bet *lyrika išlieka* tada, kai tekstu vis iš naujo pasirodo gyvas asmuo, arba, kaip sakytų knygos autorė, dvasios gyvenimas.